

УДК 27-9(477)"1903/1915"

Д. О. Чеботарьов

Роль Свято-Володимирського братства в Київській єпархії (1903–1915)

У даній статті розкрито роль Свято-Володимирського братства в межах Київської єпархії ХХ ст. На підставі історизму й об'єктивності у статті зуміли простежити й охарактеризувати діяльність Київського Свято-Володимирського братства в період 1903–1915 рр. Простежити різні аспекти існування, побачити положення даного статуту братства, його діяльність проти сектантства, розвиток писемності, грамотності, архітектури, об'єднання православних парафій Київської єпархії і духовності самої православної церкви.

Ключові слова: Київська єпархія, Свято-Володимирське братство, сектантство, революція.

В данной статье раскрыта роль Свято-Владимирского братства в рамках Киевской епархии ХХ ст. На основании историзма и объективности в статье сумели проследить и охарактеризовать деятельность Киевского Свято-Владимирского братства в период 1903–1915 гг. Проследить разные аспекты существования, увидеть положения устава данного братства, его деятельность против сектантства, в развитие письменности, грамотности, архитектуры, объединения православных парафий Киевской епархии и духовности самой православной церкви.

Ключевые слова: Киевская епархия, Свято-Владимирское братство, сектантство, революция.

In this article the author discusses the role of the piously-Vladimir brotherhood as a part of the Kyiv diocese of the XX century. On the basis of historicism and objectivity, the article was able to trace and describe the activities of the Kiev piously-Vladimir brotherhood in the period of 1903–1915, to trace the different aspects of existence, to analyse the provisions of the Charter of the brotherhood, its activity against sectarianism, as well as the activity aimed at development of literacy, architecture, unification of Orthodox parishes of the Kyiv diocese and the spirituality of the Orthodox Church.

Key words: para Kiev, St. Vladimir brotherhood, sectarianism and revolution.

Релігійні товариства міста Києва другої половини ХІХ – початку ХХ ст. відігравали значну роль у розвитку духовності та утвердженні місіонерської діяльності Київської єпархії. Саме з такою метою 15 липня 1864 р. було створене Свято-Володимирське братство.

Ініціатором створення та в подальшому почесним попечителем братства був митрополит Київський та Галицький Арсеній (Москвін). Завдання братства були попередньо окреслені в його статутах.

На скільки відомо з відкритих джерел, метою створення Свято-Володимирського братства стало об'єднання православних парафій Київської єпархії для спільного вирішення різних церковно-приходських питань, утвердження духовності громади, підвищення рівня освіти мирян та підняття просвітництва в цілому. Розуміючи, що тільки просвітницькі ініціативи можуть сприяти протидії антиправославній пропаганді протестантизму та греко-католиків братчики робили все, щоб прості люди мали змогу захистити віру Христову від різного роду ворогів та спокус. Братство сприяло відкриттю та підтримці церковно-парафіяльних шкіл, бібліотек, забезпеченням їх літературою, утримання персоналу та кращих учнів, будівництву нових будинків.

Релігійні братства XIX ст. продовжували традицію братств XV–XVIII ст., при цьому втративши своє первісне завдання, здебільшого переформатувалися на вирішення тільки релігійних, в деякій мірі культурних питань, залишив громадсько-політичну діяльність. Літописи православних братств, як церковних організацій, створених в XV ст. на Заході Русі, свідчать про мету свого створення – захист православ'я, безперервна боротьба проти засилля католицизму та уніатства [16, с. 3]. Природно, що досягнення братствами своєї мети супроводжувалось духовно-моральним просвітленням народу, що рахувалось головним завданням.

Велика ненависть і неприязнь до всього православно-руського зі сторони католицизму змушувала небайдужих православних людей ставати на захист своєї віри, на захист своєї культури [1, с. 595]. Саме завдяки братствам люди змогли відчувати незломний руський, православний дух на своїй землі.

Київські релігійні братства XIX ст. стали наступниками традиції Києво-Богоявленського братства, на базі якого у 1615 році була заснована братська школа. Безпосередньо братства, засновані ними школи та друкарні, стали одним із істотних чинників українського релігійного і національно-культурного відродження [14, с. 3]. 9 травня 1864 року всеросійським імператором Олександром II було видано розпорядження про правила православних церковних братств та їх діяльність. Згідно цих правил православними церковними братствами називались "общества, составляющиеся из православных лиц разного звания и состояния, для служения нуждам и пользам православной церкви, для противодействия посягательствам на ее права со стороны иноверцев и раскольников, для созидания и украшения

храмов, для дел христіанской благотворительности, для распространения и утверждения духовного просвещения". Братства мали право діяти з дозволу єпархіального архієрея при храмах та монастирях. Кожне із братств повинно було мати свій устав і діяти на його основі. У прийнятому уставі могли мати місце назви, правила і зовнішні місцеві звичаї, які використовувались у давніх церковних братствах. В уставі братств не могло бути постановлено правил про такі стягнення чи насильницькі методи, які могли виконуватись тільки державною владою. Устав вступав в силу після перегляду його проекту єпархіальним архієреєм та обговорення з начальником губернії. Тільки після цього допускалося відкриття братства. Внесення змін до уставу було можливим тільки після повторного перегляду уставу єпархіальним архієреєм та начальником губернії [9, с. 73].

Позитивним та схвальним явищем у братстві була "самодіяльність", пов'язану з наверненням штундистів у православ'я, за яку воно видавало нагороди. Так, вчителю церковно-приходської школи Л. Ільницькому було видано 45 руб за те, що він разом зі своїм священиком зумів у себе на приході в с. Півні Васильківського повіту викоринити цю секту. Видавалась ця грошова підтримка в різних сумах, залежно від плідності роботи та потреби на катихізацію людей [7, с. 275–278]. Так, нагороди за плідну діяльність в області навернення штундистів у православ'я отримали: Іван Шекера (50 руб), Димитрій Дем'яновський – 25 руб і священик с. Рейментарщини Косьма Червинський за активну місіонерську роботу – 200 руб. У подальшому протягом декількох років для протидії штундизму безкоштовно видавались "Очерки штундизма" священика Стрельбицького, бесіди: про Святе Передання, про почитання ікон, Хреста Господнього, про храм, Хресне знамення, "Катихизис" митрополита Філарета та інші книги духовно-морального та релігійного змісту [8, с. 121].

Про діяльність братства щодо навернення штундистів у православ'я можна судити із проповіді протоієрея Миколая Стелецького, на якій він виступав із закликом прийти на допомогу братству у боротьбі з іновірними. Він зазначав, що якщо подивитись на діяльність братства у боротьбі з латинянами, то з упевненістю можна сказати, що воно виконало своє завдання натхненно та з суттєвим успіхом. Завдяки митрополиту Платону (Городецькому) братство було реформовано і стало боротись з протестантськими ідеями штундизму, який став заповняти всі Київські землі. Протоієрей Миколай Стелецький говорив, що коли стало існувати братство ревнителів православ'я, то вся зосередженість була направлена на нього і всі

важливі рішення у боротьбі зі штундизмом та іншими лжевірюваннями приймало саме воно. Але створення в 1894 році Товариства розповсюдження релігійно-морального просвітлення в душі православної церкви стало моментом розділення існуючих сил. І хоча в Києві були деякі сили для боротьби, але їх було мало для правильної життєдіяльності двох установ. Тому він зазначав, що було б непогано для хорошого успіху духовно-просвітницької справи, якби це Товариство приєдналось до Володимирського братства. Але, як говорив отець Миколай, це були тільки слова, яким не виповнитись. Стелецький також закликав, щоб люди, особливо освічені, допомагали у справі просвітлення штундистів, оскільки саме освічені люди, які переходили в секту "помогают укоренению и разрастанию сектантской заразы, отравляют всенародное тело" [10, с. 311]. З цієї проповіді ми бачимо, що братству не так легко було боротись із цією сектою. Взагалі видно, що із штундизму в православ'я переходило не так багато людей, хоча і були поодинокі випадки переходу цілих сіл.

Піклуючись про навернення сектантів у православ'я, братство піклувалось і про інших іновірців, які готувались до прийняття Таїнства Хрещення. Стосовно притулку, як зазначалось дещо вище, було розділення на чоловіче та жіноче відділення. В чоловічому наглядачем був диякон Д. Матвійчук, а в жіночому – А. П. Симонова [3, с. 185].

Так, єврейки, які хотіли охреститись, відразу приймались братством у притулок для того, щоб уберегти їх від своїх же євреїв. Тут вони вивчали необхідні молитви, Символ віри та 10 заповідей. Окрім цього їх ознайомлювали з богослужінням (коротким його роз'ясненням) та обрядами православної церкви. Ті, хто мав можливість опанувати істини православної віри в своїх квартирах, отримували від братства необхідні посібники і молитовники, та у визначений час приходили до катихізатора для необхідних настанов і ознайомлення з істинами віри. Ті, хто охрестився отримував допомогу від братства уже від 3 до 40 руб. В поодиноких випадках видавалось і більше [8, с. 121].

З 1905 року, коли сектантство, опираючись на нові закони про віротерпимість, дуже посилило свою пропаганду проти православ'я, братчики, ревнителі православ'я братства, відразу запропонували присвятити свої сили справі Київській єпархіальній місії. Але оскільки ці всі бажаючі не мали повної підготовки до боротьби, то вирішили об'єднатись в особливий місіонерський гурток під керівництвом вибраних ними осіб, які мають досвід у місіонерських справах.

Згодом, а саме 14 травня 1908 року, в читальному залі Свято-Володимирського братства проходило святкове відкриття цього

гуртка "Ревнителів Православної, місіонерської справи". Його головою було обрано протоієрея І. Троїцького, який на той час мав звання Київського єпархіального місіонера, замісником голови став завідуючий братською бібліотекою-читальнею М. В. Переверзєв і їм у помічники вибрали Київського єпархіального смотрителя шкіл Н. А. Белогорського (в минулому був також Київським єпархіальним місіонером).

Збирались зазвичай ці ревнителі в один із буденних днів кожної неділі ввечері. Протягом літа 1908 року ці зібрання не проходили регулярно, оскільки члени гуртка приймали участь в засіданнях ІV Всеросійського місіонерського з'їзду.

З початку діяльності гуртка його чисельність складалась тільки із його засновників (16 осіб), членів-сореєвнователів (14 осіб) та інших 20–30 осіб. З часом їх кількість збільшилась від 50–100 осіб до 200. Місіонерських зібрань станом на 1911 році було 25, а місіонерських бесід – 49.

Заняття в гуртку проходили наступним чином: після загальної молитви зачитувались вибрані вірші із Євангелія чи апостольських послань, після цього пропонувалась слухачам, або місіонерська бесіда на уривок Святого Письма, або якась православна істина, яка неправильно тлумачилась сектантами [11, с. 164–165]. По закінченні бесіди всі співали, або якусь церковну молитву, або символ віри. Далі всі присутні мали можливість задати питання стосовно місіонерської діяльності братства, в тому числі і сектанти, які подеколи відвідували ці заняття [1]. В бесідах обговорювались питання про церкву, пастирів, Святе Писання та Передання, Таїнство Хрещення, почитання святих, ікон, молитви за померлих, хресне знамення, піст. Стосовно адвентистів, то в гуртку давались спростування їх погляду стосовно стану померлих, людської душі, святкуванню суботи, а не неділі. Не обходили братчики стороною і відступи римо-католиків, даючи чітке роз'яснення їх заблуджень. Штундисти та адвентисти, які були на цих зібраннях задавали запитання про почитання ікон, хреста та про дозволену та заборонену їжу. Закінчувалось зібрання завжди молитвою "Достойно есть".

Про роботу цього гуртка можна сказати із звіту про його діяльність, де зазначалось: "Приобретенными миссионерскими познаниями ревнителі и теперь уже пользуются не без успеха в своих частных беседах с сектантами или с колеблющимися в сторону сектантства православными" [11, с. 167].

У 1909 році цим гуртком була запропонована думка про організацію маленького "братства", яке б займалось "скорой материальной помощью трудящимся православным христианам, впадшим в случайную нужду или безденежье" [11, с. 167]. Ця думка реалізувалась уже в

грудні 1909 року. Ці благодійницькі зібрання починались панахидою по почилих засновниках та членах братства. Саме в пам'ять про цих всіх спочилих роздавались ці пожертвування [6, с. 153–156]. Щомісячно кожен із членів гуртка мав внести по 30 коп. (за бажанням можна було і більше). Гурток допомагав тільки тим людям, у яких склалось безвихідне і безгрошове становище і тільки після того, як про них засвідчать 2 члени із гуртка. До кінця 1909 року кількість членів братства становила 90 чоловік. До січня 1911 року братством було роздано бідним більше 500 руб [4, с. 233], а до 1913 року було видано 1115 руб. 91 коп. [1].

Одночасно з відкриттям гуртка ревнителів православної, місіонерської справи в 1908 році в читальному залі Свято-Володимирського братства відкрились "Зібрання любителів церковного співу" під головуванням дякона Д. Матвійчука. На них "с голоса и без нот были разучены все песнопения молебнов и панихиды, совершаемых в доме братства, а также Всенощное Бдение и Литургия" [1]. Таким чином сформувався свій братський хор, який приймав участь на всіх Богослужіннях, що здійснювались в читальному залі [5, с. 254].

З 1 листопада того ж 1908 року в читальному залі проходили заняття "Проповідницько-місіонерського гуртка вихованців Київської духовної академії" під керівництвом протоієрея І. Троїцького з участю Миколая Переверзева. Ініціатором та його покровителем був єпископ Чигиринський Павло (Преображенський). Заняття в цьому гуртку розділялись на: проповідницькі зібрання та релігійно-моральні читання для народу в різних місцях міста Києва і в деяких селах Київської губернії. Проповідницькі зібрання полягали в тому, що керівник знайомив учасників гуртка із зразками проповідей, паралельно пояснюючи правила проповідництва. Кожен з учасників готував проповідь і на одному із зібрань виголошував її, після чого відбувалось обговорення і настанови для проповідника. Більша частина часу відводилася читанню апостольських та Євангельських читань з метою визначення проповідницької теми в них. Кожному з учасників пропонувалося вказати, яка із тем проповіді буде найкращою до прочитаного уривку із Святого Письма. Також складався конспект проповідей на одну із вказаних тем. Підготовка до місіонерських проповідей полягала в поясненні православних віроповчальних істин, які ставились під сумнів сектантами. Члени гуртка відвідували сектантські зібрання, де слухали їх проповідників. Після цього вони повертались у гурток і говорили всім членам про "особенности сектанского вероучения и богословия" [1]. Закінчувалось зібрання розділенням проповідей у місті Києві в найближчі святкові та недільні дні.

Пізніше місіонерські зібрання проходили щотижня в четвер під керівництвом І. Троїцького за участі М. Митроцького, диякона Д. Матвійчука, Д. Горохова та інших осіб. Всіх зібрань у 1910 році було 35, на яких було 109 місіонерських бесід та читань [4, с. 233].

В 1912 році цих зібрань було 15 і релігійно-моральні читання, проводились в 9-ти пунктах м. Києва¹[4, с. 233].

На початку 1905 року суттєво загострилася політична ситуація в Російській імперії. Приводом до цього послужила подія 9 січня 1905, яка увійшла в історію під назвою "Кривавої неділі". У цей день в Петербурзі була розстріляна мирна демонстрація робітників, що вийшла до Зимового палацу з вимогою до царя Миколи II проведення політичних і економічних реформ. "Кривава неділя" стала причиною масових страйків, що охопили всю імперію. Понад два мільйони людей залишили свої робочі місця і ратували за надання їм соціальних прав і гарантій. 17 жовтня імператор видав маніфест "Об усовершенствовании государственного порядка" [13, с. 759], який надавав населенню основи громадянської свободи, які виражалися в дійсній недоторканості особи, свободі совісті, слова, зборів і союзів.

Вже наступного дня після видання маніфесту 18 жовтня 1905 року в залі Київської міської думи натовп бунтівників розірвав портрети і вензелі государів, чим глибоко образив російське патріотичне почуття. У цих антимонархічних діях найбільш активну участь брало єврейське населення. Відповідна реакція призвела до небувалої за розмірами катастрофи – по всіх містах імперії почалися масові єврейські погроми, за десять днів, з 18 до 29 жовтня, було вбито близько 4 тисяч осіб, з них – 800 євреїв, поранено близько 10 тисяч [15].

Для заспокоєння народу під час єврейських погромів митрополит Київський Флавіан (Городецький) закликав через місцевих благочинних пастирів міста Києва "влиять на умы и сердца народа трезвым и добрым пастырским словом" [12, с. 1109]. Крім того, митрополит розпорядився, щоб у всіх парафіяльних храмах було розклеєно оголошення виконуючого посаду Київського генерал-губернатора І. О. Караса, спрямоване на заспокоєння бунтівників.

Братство також негативно ставилось до цих всіх акцій і писало свої звернення до народу з метою зупинення провокацій: "... люди уклонились от родительских завещаний и от правды, пошли по неправильному пути. Мир и улучшения жизни мы видим в единении

¹Торжественное соединенное годичное собрание Киевского епархиального комитета православного миссионерского общества и Киевского Свято-Владимирского братства // КЕВ. – 1912. – № 7. – С. 153–156.

с імператором и поэтому призываем народ вернуться на этот путь" [1]. Братство просило народ не слухати агітаторів, не вірити їхній брехні, не порушувати миру та порядку, а, навпаки, старатись будь-якими способами заспокоїтись та сприяти відновленню спокою та миру серед народу.

Таким чином, діяльність братства в основному розповсюджувалась на територію Київської єпархії, але братчики в деяких випадках допомагали нужденним з інших міст. Братство сприяло підвищенню моральності та моральних цінностей народу. Братчики розсилали на парафії спеціальну літературу, в якій розкривались аморальні вчинки народу. Проводилась робота у боротьбі з алкоголізмом, який процвітав на фабриках та заводах.

Просвітницька діяльність братства була сконцентрована на розповсюдженні християнства через духовну освіту та освічених людей, це взагалі було одним із головних завдань Свято-Володимирського братства. Також братство контролювало роботу органів опіки та піклування, в роботу яких входило, окрім утримування церковно-приходських шкіл, боротьба з пияцтвом, тютюнопалінням, сквернослів'ям, язичницькими обрядами, забобонами та навіть з жорстоким поведінням з тваринами.

Таким чином, необхідно відмітити загальносуспільну важливість місіонерської, просвітницької та благодійницької діяльності Свято-Володимирського братства для підвищення духовності, патріотизму та культурного розвитку віруючих у другій половині XIX – початку XX століття.

Вся їх діяльність, вся праця і старанність стала величезним масивом і фундаментом для подальшого поширення Слова Божого і основи християнського вчення серед православного населення, протягом усього XX століття і наслідки цих праць ми бачимо і до цього дня.

Література

I. Джерела

1. Архівні документи

1. *Центральний державний історичний архів в м. Києві (ЦДІАК).*

1. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського та волинського генерал-губернаторства, оп. 644, спр. 340; оп. 666. – № 5; оп. 855, спр. 4.

II. Опубліковані матеріали

2. *Протоколи звіти та документи Свято-Володимирського братства*

2. *Київські єпархіальні відомості.*

3. *Годи́чное собрание членов Киевского Свято-Владимирского братства ревнителей православия и Киевского комитета православного миссионерского общества // КЕВ. – 1909. – № 8.*

4. Годичное собрание членов Киевского Свято-Владимирского братства ревнителей православия и Киевского комитета православного миссионерского общества // КЕВ. – 1911. – № 10.
5. Литургия, исполненная народным хором Киевского Свято-Владимирского братства // КЕВ. – 1910. – № 10.
6. Торжественное соединенное годичное собрание Киевского епархиального комитета православного миссионерского общества и Киевского Свято-Владимирского братства // КЕВ. – 1912. – № 7.
7. Отчет Киевского Свято-Владимирского братства ревнителей православия // КЕВ. – 1892. – № 22.
8. Отчет Киевского Свято-Владимирского братства ревнителей православия за 1893 год // КЕВ. – 1894. – № 5.
9. Правила о православных церковных братствах // КЕВ. – 1891. – № 7.
10. Речь произнесенная на годичном собрании Свято-Владимирского братства ревнителей православия, 14 февраля 1899 года // КЕВ. – 1899. – № 8.
11. Занятия "Кружка ревнителей православного миссионерского дела" при Киевском Свято-Владимирском братстве со дня открытия по 1 января 1909 года // КЕВ. – 1909. – № 7.
12. Епархиальная хроника // КЕВ. – 1905. – № 43. – С. 1109.
13. Манифест об усовершенствовании Государственного порядка 17 октября 1905 года // Выборы в I–IV Государственные думы Российской империи. (Воспоминания современников. Материалы и документы) / под общ. ред. А. В. Иванченко. – М., 2008.
14. Ісаєвич Я. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. [Електронний ресурс] / Я. Ісаєвич. – К., 1966. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult237.htm> (дата звернення: 31.03.2014). – Назва з екрана.
15. Еврейские погромы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://grani.ru/Society/Xenophobia/Antisemitic/m.4052.html>. – Назва з екрана.
16. Флеров И. Е. О православных церковных братствах / И. Е. Флеров. – СПб., 1857; Ефименко А. Южно-русские братства / А. Ефименко // Южная Русь. Очерки, исследования и заметки. Т. 1. – СПб., – 1905. – С. 200–309; Марат Я. Н. Из истории борьбы народных масс Белоруссии против экспансии католической церкви / Я. Н. Марат. – Минск, 1989. – С. 52–63. Луговой П. архим. Просветительская деятельность церковных братств в деле защиты Православия / П. Луговой // ТКДА. – 1999. – № 1.